

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 11.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.11.16>

УДК 332.146.2: 338.24 : 334.7

О. О. Гусарин,

аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3397-9032>

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ ПРО ОСНОВНІ МОДЕЛІ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬСЯ РЕГІОНАМИ

O. Gusarin,

Postgraduate Student, Interregional Academy of Personnel Management

SYSTEMATIZATION OF KNOWLEDGE ABOUT THE MAIN MODELS OF CLUSTER POLICY IMPLEMENTED BY REGIONS

Моделювання регіональних кластерів ускладнюється наявністю двох різноспрямованих компонентів їхнього розвитку: еволюційного (самоорганізація, прагнення до синергії) та штучного (державне регулювання та контроль). Динаміка кластерного розвитку вимагає збалансованості цих компонентів. Критичний аналіз свідчить, що класифікація моделей кластерної політики, які реалізуються регіонами, найчастіше зводиться до ступеня втручання держави.

Аналіз літературних джерел показує, що ефективність кластерів, що створюються "з нуля" з ініціативи влади, може бути низькою без належної

мотивації підприємств. В українській практиці, як і в багатьох інших країнах, існує потреба в оптимальній моделі, що забезпечує перехід від ресурсорозподільної до інноваційно-стимулюючої політики.

Ступінь участі держави визначає дві основні моделі кластерної політики:

1. Ліберальна модель (США, Велика Британія): Характеризується підходом «знизу вгору» (еволюційний характер), мінімальною участю держави, великим впливом ринкових механізмів та відсутністю встановлених національних пріоритетів за галузями.

2. Дирижистська модель (Країни Азії, Північна Європа): Характеризується підходом «згори донизу» (штучне формування), активною участю регіональної влади у фінансовій та організаційній підтримці, обов'язковим урахуванням національних та регіональних пріоритетів (стратегічно важливі галузі). Для України ця модель є домінуючою через необхідність імпортозаміщення та забезпечення технологічного суверенітету.

Систематизація моделей: Розглянуто шість регіональних моделей кластерної політики, що відрізняються організаційною структурою та роллю держави:

- Західноєвропейська: Ядро — НДІ та університети, акцент на інноваціях.*
- Китайська (типовий дирижи́зм): Ініціатива уряду, фінансування через гранти, створення високотехнологічних зон.*
- Скандинавська: Активна участь держави, акцент на інституційній побудові R&D та венчурному фінансуванні на доконкурентній стадії.*
- Японська: Ядро — великі корпорації (ТНК), риси ліберальної моделі з мінімальним державним впливом.*

Для української практики в умовах несприятливої економічної ситуації обґрунтовано доцільність використання дирижистської моделі (схожої на китайську), що передбачає активне залучення держави та формування опорної мережі кластерів для успішної апробації інструментів розвитку.

Запропоновано авторський алгоритм формування та розвитку регіональних кластерів, що починається з ідентифікації латентних (де-факто)

кластерів. Для латентних кластерів може застосовуватися ліберальна модель, тоді як для кластерів, де існують лише передумови, необхідний високий рівень державного втручання (дирижистська модель). Ключовим елементом алгоритму є оціночний етап, який передбачає контроль цільового використання коштів та коригування політики, що є особливо важливим для дирижистської моделі.

В умовах неготовності інституційного середовища та низької інноваційної активності вітчизняних підприємств, українська модель кластерної політики має вибудовуватися на засадах державно-приватного партнерства з активною участю опорних державних інститутів. Кластери мають стати ключовими інструментами виявлення та просування точок інвестиційного та інноваційного зростання для виконання стратегічних завдань національної економіки.

Modeling regional clusters is complicated by the presence of two different components of their development: evolutionary (self-organization, striving for synergy) and artificial (state regulation and control). The dynamics of cluster development requires a balance of these components. Critical analysis shows that the classification of cluster policy models implemented by regions is most often reduced to the degree of state intervention.

An analysis of literary sources shows that the efficiency of clusters created "from scratch" on the initiative of the authorities may be low without proper motivation of enterprises. In Ukrainian practice, as in many other countries, there is a need for an optimal model that ensures the transition from resource-distributive to innovation-stimulating policy.

The degree of state participation determines two main models of cluster policy:

1. Liberal model (USA, Great Britain): Characterized by a "bottom-up" approach (evolutionary nature), minimal state participation, a large influence of market mechanisms and the absence of established national priorities by industry.

2. Dirigiste model (Asian countries, Northern Europe): Characterized by a top-down approach (artificial formation), active participation of regional authorities in

financial and organizational support, mandatory consideration of national and regional priorities (strategically important industries). For Ukraine, this model is dominant due to the need for import substitution and ensuring technological sovereignty.

Systematization of models: Six regional models of cluster policy are considered, differing in organizational structure and role of the state:

- Western European: Core — research institutes and universities, emphasis on innovation.*
- Chinese (typical dirigisme): Government initiative, funding through grants, creation of high-tech zones.*
- Scandinavian: Active participation of the state, emphasis on institutional building of R&D and venture financing at the pre-competitive stage.*
- Japanese: Core — large corporations (TNCs), features of a liberal model with minimal state influence.*

For Ukrainian practice in an unfavorable economic situation, the feasibility of using a dirigiste model (similar to the Chinese one) is substantiated, which involves the active involvement of the state and the formation of a support network of clusters for the successful testing of development tools.

An author's algorithm for the formation and development of regional clusters is proposed, which begins with the identification of latent (de facto) clusters. A liberal model can be used for latent clusters, while a high level of state intervention (dirigiste model) is required for clusters where only prerequisites exist. The key element of the algorithm is the evaluation stage, which involves monitoring the targeted use of funds and adjusting policies, which is especially important for the dirigiste model.

In the conditions of unpreparedness of the institutional environment and low innovative activity of domestic enterprises, the Ukrainian model of cluster policy should be built on the principles of public-private partnership with the active participation of supporting state institutions. Clusters should become key tools for identifying and promoting points of investment and innovation growth to fulfill strategic tasks of the national economy.

Ключові слова: кластерна політика, моделі кластерної політики, дирижистська модель, ліберальна модель, регіональний розвиток, інновації, державне управління, систематизація знань.

Keywords: cluster policy, cluster policy models, dirigiste model, liberal model, regional development, innovation, public administration, systematization of knowledge.

Постановка проблеми.

Процес моделювання регіональних кластерів необхідно здійснювати з урахуванням того факту, що кластери за своєю природою є самоорганізованими системами. У зв'язку з цим використання регіональною владою тієї чи іншої моделі кластерної політики виходитиме з існування двох компонентів розвитку кластерів:

- еволюційного, згідно з яким об'єднання суб'єктів господарювання в кластер або їх «переродження» з агломерації є природним процесом, який обумовлений прагненням кожного майбутнього учасника кластера до забезпечення своїх стратегічних інтересів та зростання масштабів діяльності, зміцнення партнерських зв'язків для досягнення синергетичного ефекту;
- штучного, який формується за рахунок розробки державою кластерної політики, покликаної регулювати процеси, що відбуваються в кластері та його взаємодію із зовнішнім середовищем, що так чи інакше робить державу координуючим та контролюючим органом та має на увазі його присутність у кластерній моделі.

Наявність у кластерній моделі саме цих двох різноспрямованих компонентів, що мають різну економічну природу, призводить до внутрішніх протиріч практично будь-якого кластера. Насправді це виявляється у слабкому обліку першої компоненти і посиленням дією другий. У той самий час динаміка кластерного розвитку є дуже складним процесом, у якого необхідно забезпечити

збалансованість і природних еволюційних і конструктивних державних компонент.

Аналіз літературних джерел.

Проведений нами огляд наукових праць у сфері становлення та розвитку кластерів у зарубіжних країнах та Україні, привів нас до висновку у тому, що класифікація використовуваних моделей кластерної політики насправді виходить із одного критерію - ступеня втручання держави у кластерну політику регіону, що визначає природний чи штучний характер формування кластера. Разом з тим, сама ідея кластера полягає в їхньому природному, еволюційно зумовленому утворенні, наприклад, із групи регіональних підприємств суміжних галузей, які співпрацюють уже довгий час і в якийсь час вирішують формалізувати свої партнерські відносини через процедуру створення кластера, наприклад, для використання великих можливостей державної підтримки. Фактично це говорить про низьку ефективність таких кластерних утворень, які створюються «з нуля» та основним ініціатором яких є регіональні органи влади, а підприємства регіону не мотивовані на роботу в рамках кластера.

Формулювання мети. Обґрунтувати підходи до систематизації знань про основні моделі кластерної політики, що реалізуються регіонами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Ступінь участі держави у формуванні кластерів визначає характер використовуваної моделі кластерної політики, що реалізується у регіоні. Згідно з першою, ліберальною моделлю, утворення регіонального кластера відбувається «знизу вгору» і характеризується природним еволюційно зумовленим характером виникнення, коли учасники кластера самостійно приходять до ідеї співпраці всередині кластера і після його утворення ідентифікують себе як єдине ціле з ним.

У цьому випадку ініціатором виступають самі суб'єкти господарювання, тому в рамках даної моделі великий вплив ринкових механізмів регулювання, а участь держави мінімально, не передбачає прямого втручання в діяльність кластера і обмежується різними програмами реалізації регіональних проєктів, а також створенням умов ефективної кластеризації економіки. Таку модель регіональної кластерної політики реалізують США, Великобританія, Австралія та Канада, і ще одна її відмінна риса полягає в тому, що національні та регіональні пріоритети розвитку не встановлені, а отже, кластери можуть користуватися однаковою підтримкою незалежно від своєї галузевої приналежності.

Якщо створення кластера є ініціативою місцевих органів влади, реалізується підхід «згори донизу», що ототожнюється з дирижистською кластерною політикою. Найчастіше він використовується для створення нових кластерів, у яких немає достатньої кількості ресурсів, підприємства не налагодили ще міцні партнерські зв'язки і не виявились явні лідери майбутнього кластерного утворення. У цьому випадку регіональна влада бере активну участь у формуванні організаційної структури кластера, здійснює масштабну інформаційну та в окремих випадках фінансову підтримку.

Оскільки держава бере активну участь у формуванні кластера, то при реалізації кластерної політики в обов'язковому порядку враховуються регіональні та національні пріоритети, пов'язані з переважною підтримкою стратегічно важливих галузей, тому й створюватимуться кластери з акцентуацією на розвитку певних галузей, для яких будуть визначені пріоритети розвитку та програми фінансування та програми фінансування.

Території на формування ними кластерних структур також вибираються виходячи з пріоритетів просторового розвитку та необхідності збалансованого розвитку тих чи інших регіонів країни. Дуже часто, при використанні диригентської моделі, у кластері реалізується велика кількість проєктів у формі державно-приватного партнерства. Використання цієї моделі кластерної

політики характеризуються країни Азії, Північної Європи (Франції, Швеції, Фінляндії тощо).

Для України також властиве використання диригентської моделі кластерної політики. В існуючих економічних умовах характерні риси даної моделі нашій країні, швидше за все, виявлятимуться ще чіткіше, оскільки зараз гостро стоять завдання імпортозаміщення окремих категорій товарів, комплектуючих устаткування, і навіть питання забезпечення технологічного суверенітету. Тому макроекономічні та геополітичні умови, що склалися, на сьогоднішній день повністю визначають необхідність застосування саме даного типу моделі при формуванні кластерних структур. При цьому, як ми вже зазначали, має бути побудована чітка система моніторингу ефективності роботи кластера та цільового використання бюджетних коштів, щоб основним мотивом створення кластера не ставало отримання масштабних державних інвестицій без явного результату діяльності кластера.

Крім того, реалізація диригентської моделі кластерної політики передбачає необхідність удосконалення інституційного середовища та в розрізі кожного регіону - обліку його інституційної специфіки, у тому числі обумовленої зміною соціально-економічного становища внаслідок введених санкцій (особливо для регіонів із великою часткою експортованої продукції у валовому регіональному продукті). При ігноруванні цих особливостей може посилюватися асиметричність регіонального розвитку, підвищуватись дивергенція територій та поглиблюватись міжрегіональна диференціація, що призведе до падіння темпів економічного зростання, і можливо навіть спаду в регіональній економіці, зниження доходів та якості рівня життя населення.

При цьому пошук оптимальної моделі регіональної кластерної політики, що триває, триває як в Україні, так і в інших країнах, що обумовлено необхідністю переходу від ресурсо розподільної моделі до інноваційно-стимулюючої, доцільність якого впливає з трендів четвертої промислової

революції, цифровізації економіки, необхідності забезпечення сталого розвитку національних і регіональних економік. Великий інтерес у зв'язку з цим представляє французька модель екосистеми сучасного регіонального (територіального) кластера, - особливо з урахуванням того, що Франція, як і Україна, реалізує регіональну кластерну політику диригентської моделі.

При цьому «коріння» кластера, тобто його основа, представлені людським капіталом регіону, фінансовими ресурсами приватних інвесторів і держави, іншою державною підтримкою, а також тією частиною бізнес-спільноти регіону, яка націлена на вкладення у високоризикові інвестиційні проекти. Доцільність розгляду саме інноваційного кластера для української практики обумовлена тим, що поставлені завдання щодо забезпечення технологічного суверенітету неможливо вирішити без наявності в регіоні інноваційної складової та суттєвого підвищення інноваційної активності з боку виробничих підприємств, окремих кластерів та галузей.

«Грунт» для ефективної роботи кластера готують регіональні органи влади, які формують відповідне законодавство, заходи підтримки, що створюють сприятливий інвестиційний клімат та беруть активну участь у формуванні необхідної для кластера інфраструктури. У вигляді «листя» кластера представлені постачальники та клієнти, тому що перші постачають кластеру необхідні для його функціонування ресурси, а другі, купуючи продукцію кластера, забезпечують його фінансовими ресурсами.

Якщо проводити аналогії кластера з рослиною, використовуючи синергетичний науковий підхід на стику біології та економіки, то можна вказати також на те, що як у листі відбувається процес фотосинтезу, в результаті якого рослина поглинає вуглекислий газ і воду, синтезує органічні речовини і виділяє кисень, як побічний продукт фотосинтезу, так і в клас. інтелектуального потенціалу, синтезуються інновації та виникає синергетичний ефект, а як побічний продукт процесу кластеризації спостерігається підвищення

рентабельності учасників кластера, зростання конкурентоспроможності, розвиток галузевих та регіональних брендів, зміцнення іміджу регіону у міжрегіональному та міжнаціональному просторі.

Основа кластера – «квітка» – представлена його організаційною структурою, до якої входять виробничі підприємства, наукові та освітні установи, бізнес-інкубатори, різноманітні інформаційні та консультаційні центри. У самому центрі квітки, що є результатом взаємодії всіх учасників кластера, - готові інноваційні розробки та зростання зайнятості населення регіону, що дають, у свою чергу, конкретні економічні та соціальні ефекти.

Так як обидві описані моделі кластерної політики мають на увазі виконання державою певних своїх функцій, спрямованих на розвиток регіональних кластерів, розглянемо роль регіональних органів влади у формуванні «ядра» кластера, оскільки дана процедура є суттєвим кроком до формування повноцінного кластера та пов'язана з вибором «лідера» та «драйвера зростання» кластера.

У регіональному інноваційному кластері «ядром» стають великі підприємства видобувної та переробної галузей, пов'язані технологічним ланцюжком, і «обрастають» із часом групою малих чи середніх підприємств, мають виробничу чи інноваційну спеціалізацію. На основі процесів кооперації здійснюється взаємодія між «ядром» кластера та іншими учасниками цієї або суміжних галузей. Так як у кластері є і конкуренція, і кооперація, наприклад, при використанні взаємопов'язаних виробничих технологій, то завдяки цьому досягається ефективна інтеграція різних елементів кластера. Всі ці процеси вільно піддаються регулюванню з боку ринкових механізмів і не вимагають втручання або підтримки держави.

Але основна риса кластера - прагнення до вдосконалення та саморозвитку, а значить перед його учасниками стоїть завдання підвищення ефективності функціонування, яку найдоцільніше реалізовувати за допомогою формування

спеціалізованих територіальних структур, яких ставляться самі кластери, технопарки, особливі економічні зони, інноваційні майданчики тощо. Такі структури в регіональній економічній системі відіграють роль інтеграційного механізму інноваційних процесів, а також є широкопрофільною формою інфраструктури інноваційного розвитку регіону.

Окрім великої методичної підготовки до формування таких об'єднань, потрібне ще створення єдиного інформаційного поля, що забезпечує ефективні комунікації між учасниками кластера, - і ось на цьому етапі вже неможливо обійтися без участі держави в особі регіональних органів влади, які розробляють програми розвитку кластера з урахуванням територіальної специфіки, виявляють пріоритетні напрямки його розвитку.

Регіональне управління винесено за межі внутрішнього середовища кластера, що вказує на обмежене втручання держави в його діяльність, проте представлена схема буде однаково справедлива і для ліберальної, і для дирижистської моделі кластерної політики, оскільки зазначений функціонал регіональних органів влади буде присутній і в тій, і в іншій моделі, але з різною.

На наш погляд представлена модель є дуже точною і коректною, але для її використання в умовах реалізації дирижистської моделі потрібна наявність зворотного зв'язку між кластером і державним управлінням, так як у разі отримання кластером цільового фінансування, необхідний контроль використання коштів та рівня ефективності їх освоєння, а також коригування програм підтримки та/або регіональної кластерної, інвестиційної, ін.

Підтримку розвитку кластеру органи регіональної влади здійснюють за допомогою прямих і непрямих заходів, які стають для учасників кластеру імпульсом розвитку - до таких заходів належить як пряма фінансова підтримка, так і підтримка за допомогою реалізації різних галузевих програм розвитку, яка дозволяє підприємствам кластера отримати широкий спектр заходів підтримки консультативного, інформаційного, організаційного.

Переважаючий характер фінансової підтримки властивий дирижистської моделі, тоді як у ліберальній моделі регіональні органи влади грають переважно регулюючу, координуючу і мотивуючу роль. На практиці інноваційні кластери найчастіше мають міжгалузевий характер, що зумовлює необхідність формування на регіональному рівні стратегії кластерного розвитку, що передбачає використання «змішаної» моделі кластерної політики. Крім того, реалізація тієї чи іншої моделі залежить від можливості ідентифікації на території регіону вже діючих кластерів, які не мають поки що офіційного оформлення, оскільки для таких кластерів може бути застосована ліберальна модель управління, у той час як необхідність виконання стратегічних завдань з імпортозаміщення в певних галузях може вимагати досить високого рівня втручання держави через необхідність формування класу. моделі принаймні на початкових етапах формування кластера не обійтися.

Враховуючи специфіку інституційного середовища, що існує в різних країнах і регіонах, на наш погляд, буде доцільно розглянути моделі формування галузевих кластерних об'єднань, які відрізняються в залежності від організаційної структури, частки прямих іноземних інвестицій в економіці кластера, рівня інноваційності та партнерських зв'язків у регіонах кластерів, можливостей широко. Відповідно до цих ознак можна виділити шість регіональних моделей кластерної політики:

- Західноєвропейська модель. Її відмінна риса полягає в тому, що особлива увага в кластері приділяється розвитку інноваційного середовища, саме тому визначальну роль відіграють науково-дослідні інститути, університети та інші освітні установи, які формують ядро кластера. Дані організації активно співпрацюють з бізнес-спільнотою і навіть частково впроваджуються у структури великих промислових підприємств, що забезпечує найтіснішу взаємодію між виробничою та науковою сферою, що дозволяє проводити саме ті наукові дослідження, потреба у яких із боку виробництва найвища;

- Індійська модель. Реалізація цього виду моделі формування кластера передбачає активне залучення економіки регіонів іноземних інвестицій та встановлення пріоритетних для експортних операцій видів продукції. Також кластери, що створюються, досить часто прив'язані до великих міст, тому можна говорити про те, що тут спостерігається процес їх еволюційної трансформації з агломеративних утворень, про який ми говорили вище;

- Китайська модель. Є найбільш типовим прикладом дирижистської моделі, оскільки формування кластерів відбувається з ініціативи уряду та спрямоване створення спеціальних високотехнологічних регіональних зон, у межах яких ведуть своєї діяльності автомобілебудівні, електротехнічні та інші види підприємств. Фінансування кластерів здійснюється державою, яка перерозподіляє фінансові ресурси за допомогою системи урядових грантів та венчурних фондів.

В Україні при створенні нових, виявленні латентних чи підтримці існуючих кластерів переважно використовується модель кластерної політики, дуже схожа на китайську. Так, наприклад, на державному рівні здійснюється відбір та формування пілотних інноваційних територіальних кластерів. Доцільність створення кластерів «згори донизу» у цьому випадку зумовлена необхідністю формування на рівні окремих регіонів опорної мережі кластерів, які створять основу для успішної апробації нових моделей та інструментів формування кластерів, і надалі її з відповідними коригуваннями можна буде застосовувати у процесі створення нових галузевих та регіональних кластерів;

- Північноамериканська модель. Даний вид моделі кластерної політики схожий з китайською моделлю, оскільки роль держави у стимулюванні кластерного розвитку також досить висока і здійснюється за допомогою заходів грантової підтримки. Відмінність полягає в тому, що гранти надаються регіональними органами влади, що зумовлює менші обсяги фінансування, але й

умови для їхнього отримання більш адаптовані до потреб та можливостей регіональних підприємств.

Найчастіше така модель використовується при створенні кластерів, що мають високе значення для соціально-економічного розвитку регіону, які займаються виробництвом продукції, що має першочергове значення для населення регіону, а також здатних забезпечити зростання соціальних показників (підвищення рівня зайнятості, збільшення доходів тощо);

- скандинавська модель. Також передбачає активну участь держави у формуванні та розвитку кластерів, тому є типовим прикладом дирижистської кластерної політики. Характерною рисою цієї моделі є акцент на формуванні ефективної системи інституційної побудови науково-дослідної діяльності в рамках кластера, що передбачає створення організаційних структур, що фінансують НДДКР та інноваційні розробки ще на доконкурентній стадії за рахунок венчурного та посівного фінансування.

- японська модель. В основі формування кластерів чітко ідентифікується такий елемент як «ядро» кластера, що є великою корпорацією, нерідко ТНК, або групою таких компаній, що мають розгалужені партнерські відносини з малими підприємствами регіону. Цій моделі більшою мірою властиві риси ліберальної кластерної політики, оскільки федеральні та регіональні органи влади надають допомогу в підтримці інфраструктури кластерів та певну інформаційно-методичну підтримку, в іншому ж їх вплив на процес розвитку кластерів мінімізовано.

На думку багатьох експертів українська модель кластерного розвитку характеризується точковим розвитком кластерних ініціатив, які рідко поєднуються в єдину кластерну систему без втручання держави. Як показав аналіз процесів створення та розвитку вітчизняних регіональних кластерів, саме державна підтримка створює стимул для їх оформлення як регіональних економічних структур, тоді як від самих підприємств чи регіонів така ініціатива

виходить досить рідко. Активне залучення держави до процесів кластеризації економіки регіонів сприяє тому, що навіть у досить несприятливих економічних умовах, підприємства-учасники кластера демонструють випереджальне економічне зростання порівняно з тими суб'єктами господарювання, які діють «поодиночі».

З урахуванням використання у вітчизняній практиці моделі кластерної політики, що передбачає активне залучення держави до процесів кластероутворення, успіх існуючих та інтенсивність формування нових регіональних кластерів визначається економічною політикою регіональної влади та втіленням проведеної ними кластерної політики у вигляді конкретних заходів підтримки, а також створення нормативно-правових та інституційних. Отримання підприємствами-учасниками кластеру синергетичного ефекту відбивається і ефективною реалізації регіоном своїх завдань стратегічного розвитку, до першочерговим у тому числі належить підвищення конкурентоспроможності і впізнаваності бренду виробленої у регіоні продукції довгостроковій перспективі; залучення в економіку регіону стратегічних інвесторів, що дозволить у майбутньому здійснити перехід від диригентської моделі кластерної політики до більш ліберальної; зростання соціально-економічних показників розвитку регіону, і навіть підвищення якості життя населення.

Незалежно від того, яка модель кластерної політики використовується регіоном, склад її елементів завжди буде однаковим, а відрізнятиметься лише характер і глибина взаємозв'язків між компонентами системи. З урахуванням цього нами було розроблено авторський алгоритм формування та розвитку регіональних кластерів.

У представленому алгоритмі основним елементом управління кластерним регіональним розвитком є ідентифікація в регіоні працюючих де-факто кластерів, які не мають статусу де-юре - у цьому випадку їх офіційна реєстрація дозволить

їм успішніше позиціонувати свою продукцію на ринках, використовуючи імідж кластеру та регіонального, а також. Якщо в регіоні виявляються такі латентні кластери, то в рамках управління їх розвитком може бути застосована ліберальна модель кластерної політики - у цьому випадку, особливо якщо підприємства майбутнього кластера функціонують досить успішно, функції держави будуть обмежені організаційними - закріпити за кластером офіційний статус, надавати методичну та інформаційну допомогу, наприклад, при створенні майданчиків тощо.

У тому ж випадку, якщо в регіоні виявлені лише передумови для формування кластеру, без серйозної ролі держави тут не обійтися, хоча і в цьому випадку можна використовувати моделі кластерної політики на кшталт північноамериканської, тобто за участю тільки регіональних органів влади, завданням яких стає максимальна підтримка формування кластера, у тому числі і фінансова, і досить високий рівень залучення держав в етап держави. Варто зазначити, що в принципі метою будь-якого кластера має стати самостійність у прийнятті господарських рішень та незалежність від бюджетного фінансування, - у цьому випадку можна буде говорити про дійсно високу ефективність роботи кластера. Високу інвестиційну активність та зростаючі фінансові потоки від приватних інвесторів можна впевнено назвати найважливішою компонентою становлення кластера з високим рівнем розвитку. Кластери такого роду стають «опорою» регіональної економіки та драйверами розвитку практично всіх її галузей.

Ідентифікація кластерів в економіці регіону або встановлення передумов до їх формування виступає як другий, базовий етап представленого нами алгоритму, якому передують організаційний етап, пов'язаний з формуванням координаційного центру або органу управління створенням і розвитком кластера, в ролі якого можуть виступати різні організації

Процес ідентифікації регіональних кластерів тісно взаємопов'язаний з двома завданнями, що полягають у визначенні цілей регіональної кластерної політики, що ґрунтуються на базових принципах кластеризації, а також на проведенні аналізу факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища регіону на його соціально-економічні процеси та інституційне середовище. Важливість такого аналізу підвищується у випадку, якщо на території регіону ще немає кластерів, але між тим є певні передумови для їх формування, і в цьому випадку потрібно ретельне визначення слабких та сильних сторін регіонального розвитку, а також прогноз наявних можливостей та ризиків для національної економіки.

Третій етап моделі управління кластерною політикою у регіоні представлений процедурою розробки заходів щодо її реалізації у регіоні. При цьому особлива увага має бути приділена розробці критеріїв оцінки ефективності роботи кластера та підприємств-учасників, а у разі, якщо кластерна політика вже має своє документальне оформлення у вигляді окремої постанови, стратегії, законодавчого чи нормативного акта, необхідною є актуалізація цих документів під поточні реалії.

Модель управління кластерним розвитком передбачає і етап безпосередньої реалізації заходів, пов'язаних із формуванням та підтримкою розвитку кластерів. Цей етап якраз і характеризуватиме застосовувану модель кластерної політики - у разі ліберальної моделі участь держави буде мінімізовано і не вимагатиме реалізації контрольних заходів, оскільки в цьому випадку кластер виступатиме структурою, що самоорганізується, фінансово незалежною від бюджетних ресурсів. Якщо ж застосовується дирижистська модель, то наступним етапом буде обов'язкова оцінка ефективності діяльності кластера, у ході якої показники його розвитку порівнюватимуться зі встановленими раніше цільовими індикаторами.

Оціночний етап залежно від отриманих результатів аналізу передбачає або коригування кластерної політики, що діє в регіоні, або продовження моніторингу ефективності діяльності кластера. Оцінка може проводитися як на рівні держави для оцінки ефективності заходів підтримки, що реалізуються, так і самими учасниками кластера для визначення доцільності ведення діяльності в рамках створеної кластерної структури. Складність цього етапу полягає в тому, що багато показників ефективності, як і інтегральний синергетичний ефект можна оцінити лише експертним шляхом, що передбачає певну суб'єктивність оцінок.

Висновки

На даний момент однією з серйозних перешкод для реалізації моделей кластерного розвитку в регіонах є неготовність інституційного середовища до кластеризації економіки. Це виражається і в низькій інноваційній активності вітчизняних підприємств, які мають досвід проведення науково-дослідних вишукувань, і в неготовності інвесторів здійснювати капіталовкладення в ризикові проекти, і в низькій мотивованості вітчизняних підприємств до використання у своїй діяльності нових технологій, що часто також пов'язано з фінансовими обмеженнями або незацікавленістю в довгостроковій перспективі. З огляду на це для української моделі кластерної політики була б корисна адаптація моделей, які передбачають діяльність опорних державних інститутів та їх активну участь у регіональній кластеризації на засадах державно-приватного партнерства.

У існуючих економічних умовах модель кластерної політики має вибудовуватися з урахуванням необхідності ефективної взаємодії між регіональними та державними органами влади, а самі регіони мають активніше просувати свої ідеї на федеральному рівні. Необхідність виконання поставлених перед національною економікою завдань щодо досягнення технологічного суверенітету та імпортозаміщення може бути реалізована тільки в тому випадку,

якщо кластери стануть ключовими інструментами виявлення та просування точок інвестиційного та інноваційного зростання в українських регіонах.

Література

1. Бутко, М. П., Губанова, С. В., Решетило, В. П. Кластеризація як інструмент регіонального економічного розвитку. Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ». 2018. № 15. С. 120–127.

2. Заблодська, І. В. Формування та розвиток інноваційно-промислових кластерів в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2016. № 6 (183). С. 25–30.

3. Воротіна, Л. І. Методологічні основи формування та розвитку регіональних кластерів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13, Ч. 2. С. 142–146.

References

1. Butko, M.P., Hubanova, S.V. and Reshetylo, V.P. (2018), “Clustering as a Tool of Regional Economic Development”, *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy “KPI”*, vol. 15, pp. 120–127.

2. Zablodska, I.V. (2016), “Formation and Development of Innovation-Industrial Clusters in Ukraine”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 6 (183), pp. 25–30.

3. Vorotina, L.I. (2017), “Methodological Foundations for the Formation and Development of Regional Clusters”, *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, iss. 13, part 2, pp. 142–146.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2025 р.